

KAI KURIŲ AFRIKIETIŠKŲJŲ KULTŪRŲ RAIŠKA KRIKŠČIONYBĖJE

Darius Trijonis

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje apžvelgiamos trys afrikietiškujų kultūrų tendencijos, pasireiškiančios krikščionybėje: juodoji Amerikos, juodoji Pietų Afrikos ir Afrikos žemyno teologijos. Iš pradžių aptariami tris grupes vienijantys principai, tada konkrečiai minėtos teologinės kryptys: kada jos susiformavo, esminiai jų teiginiai ir ženklai, kaip pasireiškia visuomenės ir bažnyčios bendruomenės gyvenime. Pabaigoje trumpai apžvelgiami afrikiečių kultūrai labiausiai priimtini Kristaus įvaizdžiai: Kristus kaip Karalius, Nugalėtojas, Protėvis ir Gydytojas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: teologija, kultūra, krikščionybė, Afrika, simboliai.

Abstract

Three tendencies of African cultures manifesting in Christianity: the Black Theology of America, South Africa and the Continent of Africa, are reviewed in the article. In the beginning the principles uniting these three groups are analyzed in detail. Later on those theological trends are discussed specifically: how they are formed, what their main principles and signs are, how they manifest in the life of society and the church community. Finally, the Christ's images – the Christ as the King, as the Winner, as the Ancestor and the Doctor – which are the most acceptable for the African culture, are reviewed in brief.

KEY WORDS: theology, culture, Christianity, Africa, symbols.

Įvadas

Lietuvoje vis labiau įsibėgėjant globalizacijos procesui, kuriam nemažai įtakos turėjo valstybės įstojimas į Europos Sąjungą, svarbu pažinti kitų kultūrų ir religijų santykį, kuris apibrėžia kiekvieno žmogaus tapatybę jį supančiame pasaulyje. Ta pati religija kitoje tradicijoje įgauna kitą atspalvį, nes tampa savitu asmens raiškos būdu. Todėl svarbu pažinti įvairias kultūras, jų raidą religiniu požiūriu. Tas pats žmogus gali apsirengti skirtingais drabužiais ir iš pirmo žvilgsnio tapti neatpažįstamas. Panašiai yra ir teologijoje: rodos, teologinis mokslas – tas pats, bet kitoks raiškos būdas padeda išvelgti naujų, iki šiol nepastebėtų dalykų. Remiantis teologu Bruno Chenu, straipsnyje nagrinėjamas krikščionybės santykis su kai kuriomis afrikiečių kultūromis, kurios formuoja skirtingas teologines kryptis: juodąją Amerikos, juodąją pietų Afrikos ir Afrikos žemyno teologijas (plg. Chenu, 1988, p. 80–241).

Prieš pradėdant nagrinėti šias tris teologijas, reikėtų apibrėžti, kas jas vienija, kad galima būtų atskleisti esamus skirtumus. Tačiau tuos vienijančius bruožus nusakyti ne taip lengva. Pagrindinis elementas – šios teologijos susiformuoja arba Afrikos žemyne, arba iš šio žemyno į Šiaurės Ameriką atvykusių juodosios rasės atstovų aplinkoje. Pagrindinė šiose kultūrinėse terpėse dažniausiai pastebima problema – neturtas ir didelis demografinis augimas, kas nulemia atitinkamą mentalitetą ir socialinę raišką. Sunku apibrėžti, kuo tu šalių teologijos ypatingos, nes kiekviena bažnytinė bendruomenė savitai nuspalvina teologiją, tikėjimą vertina, remdamasi savo patirtimi. Kiekviena tokia teologija – tai perteklius arba trūkumas – kai kurių spalvų Vakarų Europos ar kitų žemynų krikščioniškojoje tradicijoje. Tikėjimo spalvų gama yra gana įvairi. Pagrindinės priežastys, paskatinusios šių teologinių krypčių atsiradimą, yra šios (plg. Chenu, 1988, p. 17–19; Oduyoye, 1994, p. 263–290):

- ⇒ Tautų išnaudojimas. Afrikietiškosios teologijos dažniausiai akcentuoja neturtingųjų kovą dėl savo egzistencijos. Todėl Evangelija suprantama kaip nuskriaustųjų pasipriešinimas išnaudotojams.
- ⇒ Pamirštos tradicijos. Čia susiduriame su pirmosios evangelizacijos problema, todėl skurstančių ir išnaudojamų šalių krikščioniškoji teologija ieško, kaip grąžinti kultūrinį paveldą (dainas, pasakas, šokius, meną), kuris kolonistų buvo atimtas.
- ⇒ Atstumtos rasės. Kartu su kolonializmu į pavergtąsias šalis sklido idėja, kad vietos gyventojų kultūra ir mentalitetas yra žemesni. Tuo tarpu žmogaus kilnumui reikštis būtina rasinė lygybė.
- ⇒ Asimiliuotos religijos. Neretai misionieriai atvykę į svečias šalis čia taikė kitų religijų asimiliavimo strategiją. Jei nesi krikščionis –

esi pagonis ir stabų garbintojas, o krikščionybė buvo pristatoma kaip vienintelė tiesa.

- ⇒ Nepagarba moteriai. Ji traktuojama kaip vyro, kuris tik vienas turi teises ir valdžią, vergė. Todėl šios teologijos kryptys neretai pasisako prieš vyro dominavimą moters atžvilgiu.

Tyrimo objektas – krikščioniškųjų teologijų raiška afrikietiškosiose kultūrose.

Straipsnio tikslas: pasauliui vis labiau globalėjant supažindinti skaitytoją su kitų šalių ir kultūrų tikėjimo perteikimo būdais, kartu pakviesti pamąstyti, kaip tikėjimą veikia kultūrinė aplinka.

Uždaviniai:

- ⇒ Glaustai apžvelgti istorinį aspektą, kuris lėmė tų teologinių tendencijų atsiradimą.
- ⇒ Bendrais bruožais tas teologijas apibūdinti, aptarti jų raiškos būdus.

Mokslinis teiginys: kultūra ir religija yra taip susijusios, kad skirtinga kultūrinė terpė padeda atskleisti vis naujų, savitų tos pačios religijos bruožų.

Temos aktualumas: Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, atsiranda daugiau galimybių pažinti naujas kultūras, taip pat ir tikėjimo požiūriui.

Metodai: analitinis, komparatyvinis, sintetinis.

1. Juodoji Amerikos teologija

Šios teologinės krypties užuomazgos – religinės negrų giesmės, *spiričiuelsai* (angl. *spirituals*). Ši srovė pasireiškė kaip nuolatinė kova už savo teises į Amerikos žemyną atvykusių afrikiečių vergų dainose, religinėse giesmėse. „*Spiričiuelsų* giesmėse Kristus buvo pristatomas kaip karalius, kaip žmonijos išlaisvintojas iš neteisybės pančių“ (Wessels, 1992, p. 85). *Spiričiuelsuose* neplėtojami teologiniai svarstymai apie Kristaus asmenį, bet per karčią afrikiečių vergų patirtį bandoma pažvelgti į tikėjimo gelmę. Kristus suprantamas kaip Valdovas, kuris teis pasaulį už padarytas neteisybes.

Kadangi Šiaurės Amerikos žemynas bendrai žvelgiant yra labiau krikščioniškas, natūralu, kad čia teologija formavosi ant krikščioniškojo pagrindo. Negalima įvardinti vienos ar kitos krikščioniškosios konfesijos. Tos teologinės krypties bendrieji bruožai išsiskverbė į visas krikščioniškas denominacijas, kuriose buvo juodosios rasės atstovų. Solidesnę savo išraišką ši kryptis įgavo apie 1960 metus.

Pagrindinis veikėjas – baptistų pastorius Martynas Liuteris Kingas ir judėjimas, kuris kovojo už žmogaus teises, siekė visuotinės brolybės. Šiaurės Amerikos negrai būrėsi į įvairias grupes, asociacijas, kurios vienijo juos kovoje dėl savo teisių. Ieškota galimybių išeiti į platesnę politinę areną, kad

būtų įmanoma keisti įstatymus, darant juos palankesniais Afrikos žemyno išeiviams. Tarp religijos ir politikos atsiranda vis naujų sąsajų. Religija susieja Amerikos negrus, o politika padeda įgyvendinti jų pamirštas teises.

1984 m. tampa tos nuolatinės kovos už savo teises kulminacija: Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento rinkimuose dalyvauja juodosios rasės atstovas Jesse Jackson. Tuo pačiu metu net keturių didžiausių Šiaurės Amerikos miestų (Čikagos, Detroito, Los Andželo, Filadelfijos) merais tampa šios rasės atstovai. Kita vertus, nereikėtų pervertinti jų politinių galimybių, nes entuziazmą greitai atšaldo sunkumai, sprendžiant globalias problemas, tokias, kaip bedarbystė, kriminalinio pasaulio dominavimas, narkomanijos išsigalėjimas. Be to, tai, kad į Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentus neišrinktas jų atstovas, vėl buvo smūgis šiam judėjimui. Iš naujo reikėjo kurti tai, kas liko neįgyvendinta (plg. Chenu, 1988, p. 89–97).

Kaip galima būtų trumpai apibūdinti tos teologinės krypties tapatumą?

Tai nėra nei senoji afrikiečių religija, nei tradicinė baltųjų krikščionybė, bet kažkas bendra. Didžiausia drama yra ta, kad Amerikos negras nori būti amerikiečiu, nors čia jo teisės ne visada pripažįstamos, jis nebenori grįžti į tėvynę. Kita dilema: jis negali tapti amerikiečiu neišsizadėjęs savo, kaip juodojo, afrikiečio, tapatumo. Tai verčia jį likti Amerikoje ir kovoti už savo teises, visais būdais ieškoti brolybės su baltaisiais. Bažnyčia yra jų kovos už teises vieta, centras, kuris juos jungia, nes yra vienintelis jų tapatumo išsaugojimo šaltinis. Tik bažnyčioje jie vėl tampa visuma, bendruomene.

Oficiali juodosios Amerikos teologijos (angl. *Black theology of America*) atsiradimo data – 1966 m. liepos 31 d. Laikraštyje „New York Times“ pasirodžiusioje Šiaurės Amerikos juodosios rasės atstovų, krikščionių bendruomenių vadovų deklaracijoje kalbama apie „jėgą, kuri yra be sąžinės“ (taip vadinami baltieji) sutinkančią „sąžinę be jėgos“ (juodosios rasės žmones). Deklaracijoje pasisakoma už rasių ir politinių valdžių bendradarbiavimą (plg. Chenu, 1988, p. 96).

Viena ryškesnių šio judėjimo figūrų yra metodistas James H. Cone, išspausdinęs straipsnį „Black Theology and Black Power“, kuris tapo pirmuoju veikalu, šiam judėjimui bandančiu suteikti teologinę išraišką. Straipsnyje kalbama apie tai, kad „juodoji jėga“ – Amerikos negrai turi prisiimti atsakomybę ir tapti Kristaus šaukliais bei liudytojais Šiaurės Amerikos žemyne (plg. Cone, 1997; Mushete, 1994, p. 37–39).

Ši teologinė kryptis nukreipta prieš rasizmą. Ji siekia tapti rases ir krikščionis vienijančiu veiksmu, plėtoti ekumeninį procesą, suburiant visus juodosios rasės krikščionis – tiek katalikus, tiek protestantus, kad ši vienybė padėtų užmezgti glaudesnius ryšius tarp Bažnyčios ir visuomenės. Taigi šiame judė-

jime pastebimi du ryškesni elementai: kova už žmogaus teises ir noras grąžinti Amerikos žemyno juodosios rasės tapatumą, savivertę.

Trumpais bruožais galima aptarti šio judėjimo svarbesnius istorinius etapus.

Pirmoji fazė žymi laikotarpį nuo 1966 iki 1969 metų, kai nutraukiami ryšiai su baltosios rasės pasauliu, bendruomenėmis, kuriose dominuoja baltosios rasės žmonės. Įsteigiama Nacionalinė Negrų Bažnyčios konferencija (NCBC), kuri 1966 m. liepos 31 d. paskelbia žymiąją deklaraciją.

Antroji – laikotarpis nuo 1970 iki 1976 metų, pasireiškęs griežta valdžios institucijų kontrole, represyviais veiksmais, nukreiptais prieš šio judėjimo lyderius. Tuo metu šios krypties teologija pradeda svarstyti universiteto sluoksniuose, ji yra abstraktesnė. Įsteigiama Juodosios religijos studijų draugija (SSBR), kuri skatina šio judėjimo plėtrą universitetiniame lygmenyje. Įkuriama Juodosios Amerikos teologijos studijų skyriai (angl. *Black studies*), kur studentai domisi afrikietiškojo tapatumo ir kultūros šaknimis, susiejant tai su krikščionišku teologiniu svarstymu. Yra trys pagrindiniai argumentai, kurie skatina teologų diskusijas:

- ⇒ Kaip susiję išsilaisvinimo judėjimas, susitaikymas ir jėgos panaudojimas prieš diskriminaciją? Ši klausimą kelia teologai James H. Cone, J. R. Deotis (plg. Deotis, 1994, p. 8–21).
- ⇒ Juodosios Amerikos teologijos reikšmė visuotinei krikščionybei. Teologai: Charles Long, Gayraud S. Wilmore ir Cecil W. Cone (plg. Cone, 1975).
- ⇒ Skausmo prasmė šios teologijos svarstymuose. William R. Jones pateikia klausimą, kuris tampa šių debatų užuomazga: ar Dievas yra „baltasis“ rasistas? (plg. Jones, 1973).

Trečioji fazė. Nacionalinė Negrų Bažnyčios konferencija 1977 m. liepos 2–7 dienomis Atlantos mieste surengė konferenciją tema „Juodoji Bažnyčia ir juodoji bendruomenė: vienybė ir auklėjimas veikimui“. Čia išsakyta minčių, kad be Bažnyčios mes nustojame egzistuoti kaip tauta, nes bendruomenė mus suburia. Bažnyčia juos suburia ne tik maldai, paguodžia patyrus išbandymų, bet ir skatina kovoti už savo teises. Viltis turi būti nukreipta ne tik į amžinybę, ji turi būti realizuota dabar – bendruomenei kovojant už juodosios rasės įsitvirtinimą. Pagrindinis iniciatorius – pastorius Ben Chavis, kuris vėliau buvo įkalintas. Ši konferencija paskatino juodąją Amerikos teologiją plėtotis trim kryptimis (plg. Chenu, 1988, p. 105–111):

- ⇒ dialogas su kitų žemynų teologais dėl Trečiojo pasaulio problemų;
- ⇒ marksistinė politinė perspektyva;
- ⇒ feministinė filosofija, kovojant už juodųjų moterų, kurios pristatomos kaip rasizmo ir vyro seksualinių polinkių aukos, teises.

Apibendrinant šią teologinę kryptį, reikia pasakyti, kad judėjimas yra ne tiek „juodoji“ teologija, kiek „juodoji“ teologizuota politika. Be teologijos ir bažnytinės bendruomenės tai būtų tik paprasta politinė ideologija. Tuo tarpu krikščionybėje randama teologinės motyvacijos, kuri visų pirma nukreipta prieš baltosios rasės atstovus, išnaudojančius negrus. Judėjime dominuoja mintis, kad juodosios rasės žmonės mato gelbstinčią Dievo ranką ne tik asmeniniame išganyme, bet ir socialiniame bei politiniame išsilaisvinime. Šios teologijos krypties esminiai momentai (plg. Chenu, 1988, p. 111–121):

- ⇒ Neigimas. Pasmerkiamas rasizmas, o civilinės ir religinės valdžios bandymas susivienyti apibūdinamas kaip „eretiška krikščionybė“.
- ⇒ Teigimas. Juodosios rasės atstovai Šiaurės Amerikos žemyne apibūdinami kaip prarandantys savąjį tapatumą. Nepaisant viso to, jie prisikelia ir savo buvimu tarsi vėl pasaulio akivaizdoje liudija: „Žiūrėkite, mes gyvi. Mes egzistuojame, nors esame juodieji, bet gyvename. Dievas pats patvirtina mūsų buvimą. Juodoji Amerikos teologija – tai teologija, iškelianti negriškumo vertę“ (Chenu, 1988, p. 115). Šios teologijos atstovai pabrėžia tikėjimo perdavimo skirtingumą, kuris taip pat esąs jų tapatumo dalis. Jie sako, kad baltosios rasės žmonės kuria sistemas, steigia mokyklas, kaip perduoti tikėjimą, tuo tarpu juodosios rasės žmonės savo religingumą perdavė žodžiu iš kartos į kartą, todėl ši teologija akcentuoja tikėjimo perdavimo svarbą šeimose, nepaliekant to vien mokytojų ir kunigų kompetencijai. Perduodant tikėjimą ir puoselėjant tradicijas svarbios *spiričiuelsų* giesmės. Tai savitas tikėjimo išpažinimas, išreikštas ritmu ir muzika. Jis ne rodomas, ne aiškinamas, o išgyvenamas kaip bendruomenė, kuri gieda savo vargus ir džiaugsmus. Tai bendruomeninė Dievo patyrimo išraiška, kurios struktūra dialoginė: prašymas – atsakymas, solistas – grupė.
- ⇒ Išsilaisvinimas nuo skriaudikų. Dievas, kuris išlaisvina Senojo Testamento žydų tautą, išlaisvins kiekvieną skriaudžiamąjį, kuris į Jį kreipsis. Išlaisvindami skriaudžiamąjį, išvaduojame nuo nuodėmės ir skriaudiką, padėdami jam atrasti tikrąją prasmę. Kančioje akcentuojama eschatologinė viltis ir amžinosios laimės laukimas.

2. Juodoji Pietų Afrikos teologija

Kuo skiriasi ir kuo panašios juodoji Amerikos ir juodoji Pietų Afrikos teologijos?

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jos tapačios, tik kita veikimo erdvė – Pietų Afrikos Respublika. Ir vienoje, ir kitoje teologinėje kryptyje pastebimas noras

išsivaduoti iš prispaudėjų jungo. Tai reakcija į rasinę nelygybę, šaukiantis Dievo pagalbos, kuris visus žmones sukūrė „pagal savo paveikslą ir panašumą“. Bet žvelgiant į gyventojų sudėtį, galima pasakyti, kad juodosios rasės žmonių Jungtinėse Amerikos Valstijose yra mažiau nei Pietų Afrikos Respublikoje. Todėl didesnis nepasitenkinimas išryškėja ten, kur vietiniai juodosios rasės žmonės, sudarantys daugumą, šioje šalyje gimę ir užaugę, negali būti savo šalies šeimininkai. Taigi nenuostabu, reakcija nuo tos, kur padėtis švelnesnė, skiriasi. Be to, Jungtinėse Valstijose demokratija akcentuojama kaip svarbus visuomenės funkcionalumo principas, tuo tarpu Pietų Afrikos Respublikoje dar ne taip seniai panaikintas apartheidas arba rasinė segregacija, vykdyta 1948–1990 metais.

Kaip ši teologija užgimsta? Išsamų straipsnį apie tai iš istorinės perspektyvos pateikė Jonathan Neil Gerstner (1992). Pradžia siejama su pirmųjų europiečių išsilaipinimu pietinėje Afrikoje 1488 m. Jiems vadovavo Bartolomeus de Novaes. Po 10 metų Vasco de Gama šį kraštą pavadino Gerosios vilties iškyšuliu. Su pirmąja kolonizacija kilo ir pirmasis pasipriešinimas. 1652 m. atsikėlę Nyderlandų kolonizatoriai įkūrė Kapo koloniją (centras Keiptaune) ir įsikūrė teritorijose aplink Gerosios vilties kyšulį. Silpnėjant ryšiams su Nyderlandais, pamažu asimiliuojant savo kultūrą ir kalbą tarp vietinių kultūrų, suformavo etninę afrikanerių grupę. Apie 1806 metus britai užėmė naujai susikūrusias afrikanerių žemes. Anglų kalba ima dominuoti ir teritorija tampa viena kolonija – Pietų Afrikos Sąjunga. Britų armija, užėmusi kraštą, jam suteikia tam tikrų laisvių, panaikina vergovę, anglų kalba tampa oficiali kalba, savas šaknis įleidžia Anglikonų Bažnyčia, afrikiečiai pamažu atsisako savo kalbų, vertybių ir pagoniškojo tikėjimo. Baltųjų išskirtinumas ypač išryškėja po II pasaulinio karo: uždraustos vedybos tarp skirtingų rasių žmonių, geresnės žemės priklauso tik baltosios rasės žmonėms, negrams draudžiama lankytis viešosiose vietose, kurios skirtos tik baltiesiems. Kiekvienas pasipriešinimas bendrai tvarkai traktuotas kaip socialistinės ideologijos atgarsis.

Pamažu įsigalėja apartheidas – įteisintas rasizmas. Tvyro paternalizmo dvasia, siekis vyrauti, mokyti juodosios rasės atstovus, tvirtinant, kad jie patys nesugeba tvarkytis. Taigi nenuostabu, kad šiandien afrikiečiai kalba apie tolygų visuotinį išsivystymą, pliuralistinę demokratiją (plg. Regehr, 1979; Maimela, 1994, p. 292–298).

Kokiais principais remiasi apartheidą propaguojantys krikščionys? Rodos, kaip galima taip nužeminti kitą žmogų? Vis dėlto apartheido teologizuota ideologija bando pateisinti savo politiką, remdamasi Šv. Raštu, visų pirma Kunigų knyga, kur kalbama, kad galima turėti vergą kaip savo nuosavybę iš vietos žmonių: „Vergą ar vergę gali laikyti tik jei pirksi vergus iš kaimyninių

tautų... Tokie vergai bus jūsų nuosavybė“ (Kun 25, 44–45). Net Naujajame Testamente ji randa užuovėją savo idėjoms, tvirtinama, kad žemesnę rasę reikia globoti: „Kol paveldėtojas nepilnametis, jis nieku nesiskiria nuo vergo, nors yra visa ko šeimininkas; jis esti globėjų ir prievaizdų valdžioje iki tėvo nustatyto meto“ (Gal 4, 2).

Aparteido šūkis: *Vox Dei, vox separationis* („Dievo balsas – tai balsas, raginantis atsiskirti“). Tokioje atmosferoje tarpsta afrikanerių teologizuotas nacionalizmas, kurio idealistinis paveikslas – kovotojas su Biblija ir šautuvu. Šalyje populiariausios trys reformuotos Nyderlandų kalvinistinės krypties Bažnyčios: *Nederduitse Gereformeerde Kerk*, *Nederduitsch Hervormde Kerk* ir *Gereformeerde Kerk*. Šioms Bažnyčioms priklauso maždaug 87 proc. afrikanerių ir 46 proc. baltųjų rasės krikščionių, kurie tarpusavyje nesutaria dėl politinių motyvų (plg. Maimela, 1994, p. 298–303; Chenu, 1988, p. 146).

Pirmojoje XX a. pusėje ypač sustiprėja konfliktas tarp anglikonų ir Nyderlandų reformuotų Bažnyčių. Ir nors vėliau bažnytinėse bendruomenėse atsiranda pastorių, kurie priešinasi rasinės diskriminacijos idėjai, kaip neturinčiai pagrindo Šv. Rašte, aparteido ideologija vis dar gyvuoja tarp baltųjų rasės žmonių. Pagaliau aparteidas pasmerkiamas Pasaulinėje reformatų sąjungos asamblėjoje, kuri vyko 1982 m. Otavoje (Kanada) (plg. Chenu, 1988, p. 163).

Taškas šios ideologijos egzistavimui padėtas 1985 m., parengus bendrą krikščionių bendruomenių dokumentą „Kairos“, kurį pasirašė 151 protestantų pastorius ir katalikų kunigas iš 23 skirtingų regionų. Dokumente skelbiama, kad rasinė diskriminacija yra Dievo paniekimas ir savojo dievo, kaip stabo, susikūrimas (plg. Gruppo Interconfessionale Sudafricano, 1986; Maimela, 1994, p. 302–303).

Juodosios Pietų Afrikos teologijos esminiai momentai (plg. Chenu, 1988, p. 167–171):

- ⇒ Aparteido teologijos neigimas, nes ji pateisina vergovę. Afrikanerių teologai, kovodami su rasine diskriminacija, tampa krikščionių Dievo, kurį išpažįsta vietiniai „baltieji“, neigėjai. Aparteido teologija sustiprina rasinio kapitalizmo idėją, kai pateisinamas ekonominis „juodųjų“ išnaudojimas.
- ⇒ Teigimas. Juodoji Pietų Afrikos teologija išryškina teigiamą rasinį negriškumo elementą, kaip Dievo dovaną. Juodieji nėra sukurti kaip baltojo žmogaus šešėliai. Negrų oda – ypatingas Dievo malonės ženklas, o ne biologinis prakeiksmas. Vienas pirmųjų etapų – sužadinti meilę sau patiems, priimti save ir džiaugtis, kad Dievas leido man tokiam gimti. Kitas etapas – susigrąžinti prarastas vertybes, savo kilnumą, solidarumo jausmą, pagarbą gyvybei.

- ⇒ Išsilaisvinimas. Dievas visada išlaisvina iš nuodėmės ir priespaudos vergovės. Jis ir ši kartą neapleis savo išrinktųjų. Todėl akcentuojamas dvasinis ir politinis *išėjimas*: padėti išsilaisvinti iš nepilnavertiškumo pančių, kartu tapti ekonomiškai nepriklausomais. Pabrėžiamas noras išlaisvinti baltąjį žmogų nuo dvasinės tamsos, nuo to, kas jam trukdo juodajame matyti brolių. Akcentuojama susitaikymo idėja, susitaikymo ne su blogiu, o su asmeniu, kuriam reikia atleidimo. Nes tik teisingumas padeda susitaikyti, tik atgaila leidžia taiką. Taigi šios teologijos negalima traktuoti kaip siauro nacionalizmo, tai naujų broliškumo ryšių paieška.

3. Afrikos žemyno teologija

Kodėl skiriamos juodosios Pietų Afrikos ir Afrikos žemyno teologijos? Atsakymas paprastas: Pietų Afrikoje ypač klestėjusi rasizmo ideologija lėmė tam tikrus padarinius, kurie paveikė tiek teologinį, tiek politinį gyvenimą. Todėl Pietų Afrikos krikščionybę reikėtų vertinti tam tikru aspektu.

Paprastai, kai kalbama apie Afrikos žemyną, įsivaizduojamas vargšų kraštas, kuriam reikia paramos. Viena vertus, tai yra teisybė, nes Afrika europiečių kolonistų buvo labai išnaudojama. Neigiamos įtakos turėjo ir genčių tarpusavio karai: Ruandoje, Somalyje ir kitur. Todėl pasaulyje pabėgėlių, atvykstančių iš Afrikos žemyno, skaičius yra vienas didžiausių. Ne veltui sakoma, kad pats žemynas vaizduojamas kaip didelis klausiamasis ženklas.

Taigi nenuostabu, kad čia krikščionių bendruomenėms būdingos tam tikros teologinės srovės, kurios apibūdinamos ne kaip tam tikra apibrėžta realybė, bet labiau kaip programa, kryptis, kur link einama. Ji apima beveik visą Afrikos žemyną, ypač centrinę dalį.

Vis dėlto šią teologiją reikėtų vertinti atsargiai, žvelgiant plačiau aprėpiančiu žvilgsniu. Jei žvelgsime tik į katalikiškąją pusę, kurios daugumą sudaro prancūziškai kalbantys atstovai, nematysime protestantų ir anglikonų, kurie krikščioniškai teologijai suteikia tam tikrą kultūrinį atspalvį. Jei žvelgsim tik į misionierių darbą, afrikietiškas elementas pranyks už mūsų europietiškojo mąstymo horizonto. Taigi svarbu visa tai pastebėti ir visapusiškai įvertinti.

Kada atsiranda ši teologija (plg. Mushete, 1983, p. 445–469)? 1956 m., kai pasirodo bendras pareiškimas pavadinimu „Kai kurie juodieji kunigai klausia“. Tai kelių afrikiečių kunigų, baigusių teologijos mokslus Europoje, parengtas straipsnis, kur kalbama apie negriškumo tapatumo nykimą Afrikos žemyne, apie būtinybę Katalikų Bažnyčios doktriną pritaikyti jų tradicijoms. Pagrindinė straipsnio mintis: arba Bažnyčia Afrikos žemyne bus afrikietiška, arba jos visai nebus (plg. Chenu, 1988, p. 187).

1957 m. Kinshasa mieste (Kongas) įkurtas pirmasis Katalikų teologijos fakultetas. Nors pasigirdo kritiškų balsų, kad perdėtas dėmesys teikiamas Afrikos tradicijoms, fakulteto veiklos uždavinys – pritaikyti katechezę ir pastoraciją vietos papročiams ir tradicijoms (plg. Chenu, 1988, p. 189–190).

1963 m. Vatikano II Susirinkime kai kurie afrikiečių dvasininkai iškelia klausimą, koks afrikietiškosios krikščionybės vaidmuo visuotinėje Bažnyčioje? Tų pačių metų balandžio 20 d. įkuriami Krikščioniškųjų Bažnyčių Konferencija (centras – Kampaloje [Uganda]), kuri bando sutelkti protestantiškąsias ir anglikoniškąsias Bažnyčias Afrikos žemyne ir skatina ekumeninį judėjimą (plg. Chenu, 1988, p. 191–192).

Svarbiausias šios teologijos pradžią žymintis momentas – 1977 m. gruodžio 17–24 dienomis vykęs ekumeninis dialogas tarp krikščionių Bažnyčių Accra mieste (Ghana), kuriame dalyvavo 38 protestantų, 3 stačiatikių ir 29 Katalikų Bažnyčių atstovai iš 21 Afrikos žemyno šalies. Pareikšta, kad krikščioniškumas turi būti permąstytas ir pritaikytas afrikietiškojo gyvenimo būdui ir mentalitetui. Visų pirma būtina pasmerkti etninį rasizmą tarp genčių, kuris lemia neteisingumą (plg. Chenu, 1988, p. 199–201).

Taigi, kokios konkrečios problemos, susijusios su krikščioniškuoju aspektu, Afrikos žemyne vyrauja?

Pagrindinė – inkultūrizacijos problema. Krikščionybės sklaidos pradžioje neretai pasitaikydavo prievartos ir konfliktų su vietos gyventojais. Kai tikėjimas sklaidžiamas ant kitos kultūros pagrindo, natūralu, kad kyla susipriešinimas su senąja kultūra.

Vis dėlto tikėjimas neturėtų būti priešpriešinamas senajai kultūrai, bet darniai įliejamas, ją sukilinant. Inkultūrizacija – tai Dievo žodžio įkūnijimas kitoje aplinkoje. Kita vertus, Dievo žodis negali tapti tik tam tikros genties žodžiu, bet turi būti universalus, išeiti iš siauro supratimo ribų. Tai yra Bažnyčios katalikiškumo ir vienybės reikalavimas.

Kita problema: noras išsivaduoti iš vakarietiškosios paternalistinės globos, kuri pasireiškia tuo, kad Vakarų krikščionybė nori dominuoti su savo tradicijomis ir parama. Ekonominė parama nėra leidimas tvarkytis taip, kaip norisi kitų valstybių teritorijoje, primetant savo požiūrį, tradicijas, į vietinius žvelgiant kaip į nesavarankišką, primityvią būtybę. Krikščionių bendruomenės nebenori visą laiką būti tuo vaiku, kuris neturi dantų ir priverstas valgyti maistą, kurį jam duoda kiti. Jos nori tapti savarankiškos. Pagalbos reikia, bet ji turi būti teikiama laikantis subsidarumo ir solidarumo principų (plg. Mushete, 1994, p. 22–36).

Dominuojanti šios problemos tema yra jų *antropologinis neturtas*. Ši sąvoka pirmą kartą pavartota New Dehli (Indija) konferencijoje 1981 m. Dažnai akcentuojamas materialinis neturtas, tuo tarpu antropologinis, kultūrinis

neturtas yra kur kas skaudesnis reiškiny, pažeidžiantis tautinį tapatumą, tautos kultūros genetinę sandarą. Tai būties neturtas, ilgą laiką reiškėsis kaip asmens kilnumo neigimas, vergovė. Antropologinis neturtas – tai kultūrinio ir prigimtinio asmens tapatumo, kuris jam būdingas nuo pat gimimo, menkinimas (plg. Chenu, 1988, p. 222).

Kuo pasižymi ši Afrikos žemyno teologija?

Visų pirma tai kova už negriškumo įnašą į visuotinę krikščionybę, už tautinio tapatumo išsaugojimą. Ji ragina išsivaduoti iš stereotipų, sukurtų dar pirmųjų misionierių: pirmosios evangelizacijos metu misionieriai vyko į Afrikos žemyną su išankstine nuostata, kad pagonys yra Kristaus priešai; kadangi visi afrikiečiai buvo pagonys, reiškia visi jie – Kristaus priešai. Bet juk negalima traktuoti žmogaus kaip Dievo priešo, jei jis dar yra pagonis ir nepažino krikščioniškojo Dievo. Tokia nuostata – tai žmogaus antropologinis pažeminimas, nuskurdinimas.

Kita nuostata, kuriai priešinasi ši teologija – tai teiginys, kad afrikiečiai yra biblinės Chamo giminės palikuonys, taigi, remiantis Biblijos pasakojimu, – prakeikta giminė: Pradžios knygoje (9 skyriuje) nuskamba prakeikimas Chamo sūnui Kanaanui, kurio palikuonys pasmerkami būti vergų tauta (Pr 9, 20–29). Toks mąstymas buvo išlikęs ne tik kai kuriuose Talmudo komentaruose, bet ir XVII a. protestantų universitete Leidoje. Taigi, remiantis šiuo supratimu, juoda spalva yra gėdos ir vergovės ženklas, kam afrikiečiai pasmerkti per amžius.

Trečias momentas, kuriam skiriamas didesnis dėmesys – tai vaikų auklėjimas laikantis afrikietiškujų tradicijų. Misionieriai vykdė evangelizaciją atsižvelgdami į Vakarų Europos žmonių mentalitetą. Dažnai teigta, kad reikia civilizuoti vietos gentis, kurios neturi jokios kultūros. Todėl pagrindinis uždavinys yra skleisti naująją – Vakarų Europos kultūrą, nors ji ir svetima vietiniams gyventojams. Puiki galimybė – steigiamos vietinės mokyklėlės vaikams. Bet juk negalima įsivaizduoti afrikiečio vaiko kaip balto popieriaus lapo, ant kurio galima rašyti viską, ką nori. Žmogaus negalima paimti iš motinos ir auklėti pagal svetimas tradicijas. Pirma reikia perprasti aplinką, kurioje bus vykdoma evangelizacija, išgyventi ir pajusti, kurios vertybės svarbios vietiniams žmonėms, kitaip Kristaus Evangelija bus perteikta tik paviršutiškai.

Vis dėlto šiai teologijai pernelyg akcentuojant vietos tradicijas, kyla pavojus, kad liks tik afrikietiškoji etnoteologija su krikščioniškais elementais. Tuo tarpu krikščionybė yra kur kas platesnė nei mūsų asmeniniai ir tradiciniai horizontai.

4. Kristaus veidai afrikiečių kultūroje

Afrikiečiams apie Kristų kalbėti nelengva. Jie įpratę girdėti, kad Dievas yra galingas, viską matantis Kūrėjas, nugalintis neteisybes, pagydantis ligonius. Tuo tarpu ant kryžiaus kenčiantis Kristus, nors ir artimas jų kančioms, gali atrodyti kaip kvietimas nuolankiai paklusti galingiesiems. Todėl nenuostabu, kad Vakarų krikščionybės skleidžiamas Kristaus paveikslas jiems neretai atrodo tarsi baltųjų rasės teologijos dalis, kažkas svetimo, neįprasto. Taip yra todėl, kad misionierių atneštas Kristaus įvaizdis siejamas su žmogumi, kuris kilo iš baltosios rasės. O čia į kiekvieną užsienietį, ypač iš kito žemyno, žiūrima atsargiai. Kita vertus, nepažįstamasis atveria naujų galimybių. Jis gali tapti draugu ir praturtinti tarpusavio bendravimą.

Taigi, koks Kristaus įvaizdis priimtinausias Afrikos žemyne?

Žvelgiant į bendruomenę, kuri surta genties pagrindu, nesunku suprasti, kad priimtinausias Kristaus įvaizdis būtų Kristus, kaip genties vadas arba vado sūnus. Dievas, kuris nugalė viską, išmintingai pataria ir valdo bendruomenę, pasaulį. Bet čia kyla pavojus, kad į pirmą vietą iškėlus Kristaus Garbės teologiją (lot. *theologia gloriae*) nebelieka vietos Kryžiaus teologijai (lot. *theologia crucis*). Rizikuojama, kad toks supratimas gali nevisiškai atitikti krikščionybės idėją, nes Kristus sako, kad Jo karalystė – ne iš šio pasaulio (plg. Jn 18, 36). Sunku priimti Kristų, kuris yra nusižeminęs, nebent priimti kaip Tą, kuris prisiima visų vargus, kad mes taptume turtingi.

Labiausiai afrikietiškojo mentaliteto kultūrinės reikmės atitiktų Kristus, pristatytas kaip nugalėtojas, protėvis, pradininkas ir gydytojas (plg. Wessels, A. 1992, p. 105–111).

Kristus, kaip Karalius, turi būti pristatomas per atitinkamus simbolius, kurie išreiškia visų pripažintą autoritetą. Todėl nenuostabu, kad krikščioniškojoje Afrikos bendruomenėse Švč. Sakramento namelį (tabernakulį) bažnyčiose puošia, pavyzdžiui, leopardo kailis, kario ietis, baltos dramblio iltys. Kristus yra tas, kuris nieko nebijo, kuris yra drąsus visų pavojų akivaizdoje.

Kitas simbolis, labiausiai atitinkantis afrikietiškąjį menatilitetą, – Kristus, kaip vienas žymiųjų genties Protėvių. Bendruomenė tiki, kad mirusieji nėra mirę, bet yra gyvi mirusieji: jaučia jų buvimą šalia, kalbasi su jais. Kristus, kaip tarpininkas tarp šio ir ano pasaulių, jiems lengvai suprantamas ir priimtinas. Vertinant šią idėją teologiniu aspektu, Kristus per Įsikūnijimą ir Priskėlimą tampa mūsų išganymo protėviu (plg. Wessels, 1992, p. 108–109).

Kristus, kaip Gydytojas, yra dar vienas aspektas, kuriuo remiantis galima evangelizuoti Afrikos žemyną. Liga visada buvo suprantama kaip kažkas paslaptingo, nežinomo. Liga suprantama kaip bausmė už nuodėmes, kaip kažkas tokio, kas siejasi ne tik su materialiu, fiziniu pasauliu, bet ir su dvasi-

niu. Todėl reikia gydytojo, galinčio gydyti ligas, kurių tradiciniais metodais išgydyti neįmanoma.

Išvados

1. Straipsnyje aptariamas krikščionybės ir kai kurių afrikietiškujų kultūrų santykis. Tikėjimas visada įkultūrinamas konkrečioje aplinkoje. Jo formavimasis susijęs su tam tikros žmonių grupės ar tautos mentalitetu, jos istorine raida. Įvairūs socialiniai ir ekonominiai pokyčiai visuomenėje turi įtakos ir religinėms tendencijoms.
2. Afrikos žemyno gyventojai dėl įvairių kolonizatorių ekspedicijų patyrė ne tik ekonominę, bet ir moralinę žalą. Neveltui šiandien teologinėje terminologijoje vartojama *antropologinio neturto sąvoka*, simbolizuojanti asmens orumo sumenkinimą, kai žmogus neturi teisių, kurias Kūrėjas yra suteikęs kiekvienam asmeniui, nepaisant jo rasės, ekonominės padėties ar intelekto.
3. Į Šiaurės Amerikos žemyną sunkių darbų dirbti atvežti juodosios rasės atstovai, kaip vergai, priimdami krikščionybę kartu priima ir iššūkį, ar krikščioniškasis Dievas yra tik „baltųjų Dievas“, ar Dievas ir tu, kurie kenčia ir yra persekiojami dėl savo rasės? Pamažu kova su rasiniu persekiojimu tampa kova už savo tapatumo išsaugojimą. Bažnyčia vienija juos ne tik malda, bet ir kovai už savo teises. Bet kyla pavojus, kad juodosios Amerikos teologijos tendencijos gali tapti tik sukrikščioninta politine ideologija.
4. Juodosios Amerikos ir juodosios Pietų Afrikos teologijos yra panašios. Pagrindinis skirtumas – pastarojoje rasinė priespauda ir persekiojimai vykdyti vietinių gyventojų žemėje, tuo tarpu Šiaurės Amerikoje juodosios rasės atstovai buvo atvykėliai. Kolonistai meta iššūkį vietiniams gyventojams: *Vox Dei, vox separationis*, kuris simbolizuoja apartheido įteisinimą. Tačiau XX a. pabaigoje krikščionių bendruomenės apartheido ideologiją pasmerkė, juoda odos spalva suprantama ne kaip biologinis Dievo prakeikimo ženklas, bet kaip išskirtinė Kūrėjo dovana.
5. Afrikos žemyno teologija nuo pastarųjų skiriasi tuo, kad labiau nukreipta ne tiek kovoti su rasine priespauda, kiek raginti gerbti savąją kultūrą, liautis kovojus tarpusavyje, vykdam etninius valymus. Pagrindiniai uždaviniai, apibūdinantys šią srovę: teisingas krikščionybės įkultūrinimo procesas, gerbiant vietos tradicijas, siekis išsivaduoti iš vakarietiškojo paternalizmo gniaužtų.
6. Bažnyčios misija – rasti tinkamų būdų ir priemonių, konkrečioje aplinkoje perteikiant universaliąsias krikščionybės tiesas. Vienas uždavinių – suprasti, koks evangelinio Kristaus veidas labiausiai gali byloti

kitos kultūros žmogui. Afrikietiškojoje kultūroje Kristaus paveikslas labiausiai atitiktų jų mentalitetą, jei būtų pristatomas kaip Kristus nugalėtojas, protėvis, pradininkas ir gydytojas.

Gauta 2007 04 11

Pasirašyta spaudai 2007 09 10

Spausdinti rekomendavo: doc. dr. A. Ramonas,
dr. R. Oželis

Literatūra

- Chenu, B. (1988). *Teologie cristiane dei terzi mondi*. Queriniana.
- Cone, C. W. (1975). *The Identity Crisis in Black Theology*. AMEC.
- Cone, J. H. (1973). *Teologia nera della liberazione e Black Power*. Claudiana.
- Cone, J. H. (1997). *Black Theology & Black Power*. Orbis Books.
- Deotis, J. R. (1994). *Liberation and Reconciliation. A Black Theology*. Westminster John Knox Press.
- Gruppo Interconfessionale Sudafricano. (1986). *Il documento Kairòs. Regno Documenti 1*: 47.
- Jones, W. R. (1973). *Is God a White Racist? Preamble to black Theology*. Anchor Press.
- Maimela, S. S. (1994). *La teologia nera della liberazione*. In: R. Gibellini. *Percorsi di teologia africana*. Queriniana.
- Mushete, A. N. (1983). *La verità nella teologia africana*. In: K. Neufeld. *Problemi e prospettive di teologia africana*. Queriniana.
- Mushete, A. N. (1994). *Breve storia della teologia in Africa*. In: R. Gibellini. *Percorsi di teologia africana*. Queriniana.
- Neil Gerstner, J. (1992). The Thousand Generation Covenant. Dutch reformed Covenant Theology and Group Identity in Colonial South Africa, 1652–1814. *The American Historical Review* 97/4.
- Oduyoye, M. A. (1994). *Donna nera. La teologia femminista in una prospettiva africana*. In: R. Gibellini. *Percorsi di teologia africana*. Queriniana.
- Regehr, E. (1979). *Perceptions of Apartheid. The Churches and Political Change in South Africa*. Herald Press.
- Wessels, A. (1992). *Immagini di Gesù nelle culture non europee*. Queriniana.

FEATURES OF SOME AFRICAN CULTURE IN CHRISTIANITY

Darius Trijonis

Summary

As the process of globalization is going on in Lithuania and the joining the European Union had a great influence on it the relation of other culture and religions. That defines the identity of very person in the surrounding

world. Because still more actual the some religion has a different shade I quite another culture because it becomes a peculiar way and opportunity of person self – expression. That's why it is important to know the other cultures and their evolution from the religions angle. The relation of Christianity with some other African cultures which form different theological trends: the Black Theology of America, South Africa and Continent of Africa is analyzed in the article.

Other discovering the main points uniting them we will be able to point out the most important differences. However, it is not easy to define these uniting features. First of all, they develop in the environment of black people on the basis of Christianity. There are some common principal social and economic problems – poverty, exploitation and disrespect to the person's generosity.

The beginning of the Black Theology of America is traced to the Continent of North America when the first slaves of the black race came there and were forced to work for the strangers in the foreign country. It was the sign of their struggle against injustice and oppression. Christian Church becomes the element uniting them. The essential points of this theological trend are: the condemnation of racialism, wish to find again their own African identity which is expressed through the spirituals and their hopeful glance at the future.

The Black Theology of South Africa is formed in the territory of the Republic of south Africa. Its beginning is gradually the country and legalize racialism. This theology condemns the apartheid but the situation is of different kind here than that in North America – the representation of black people are exploited and despised in their own country. The white people want to be respected more than the locals. Conflicts arise between the races both in a civil and religious angle. Later the theology of apartheid is condemned in the World Assembly of the Reformists Union. It took place in Ottawa (Canada) in 1982.

The main points of the Black Theology of South Africa are: black color is realized as God's gift and not as the sign of condemnation: the wish to retrieve their last generosity and the feeling of solidarity: to seek the reconciliation between different races.

The rudiments of Theology of the Continent of Africa appear when Christian missionaries arise and begin their work. The main task is not only the struggle against the colonizers oppression but their efforts to maintain their identity. The anthropologic poverty which was under the influence of the work of missionaries is condemned. The priests of the race insist on applying the universal Christian truths for their mentality and culture. Besides they

encourage the states of the Continent of Africa to become reconciled among themselves avoiding ethnical racialism and war and to strive for universal brotherhood. It is an important step to embody truthful ideas of Christianity in the Continent of Africa respecting their peculiar traditions. The following step is their wish to become more self – dependent both in civil and religions angles.

Christianity has to find new ways and means how to embody the picture of Christ in new cultures. One of the ways is to find more suitable means to present the idea of Christianity to new cultures. The picture of Christ is more comprehensible for African mentality if we is presented as a strong foreseeing Creator, the Creator who overcomes injustices and cures patients. One of the most acceptable pictures is when Christ is shown as the King. So it is not astonishment if we will see some royal symbols in Africa's Christian Churches, for example, a leopard's skin, a warrior's spear and elephant's while tusks. Another symbol corresponding to African mentality is Christ shown as one of the most remarkable ancestors of the tribe.

The community believes deeply that the dad are not gone but they live among the alive people. Christ becomes a Mediator between this and that world.

And another important picture is that Christ is shown as a Doctor. Illness was always believed as something mysterious and unknown. So everybody needs a doctor who could treat these illnesses which cannot be cured using only simple traditional methods.